

Node: A Network Unit for Social Development in Thailand from the Perspective of Actor- Network Theory***

Somphong Chitradub*

Navaporn Sunanlikanon**

Abstract

This article examines the origin of the concept of 'node' and its use as a network unit for social development. Aspects discussed include (1) its roles and working models, (2) its characteristics comprising knowledge, skills, and attitudes required in social work, and (3) the relationship of node to social work from the perspective of Actor-Network Theory. The results of the analysis of the work of the Children and Youth Development Research Unit are as follows. Firstly, nodes perform the role of social change agents who are able to collaborate with several social organizations in the public, private, and non-governmental sectors. Secondly, nodes need to have broad and in-depth knowledge on specific issues, communicative skills to create participatory vibes, and the ideology of working to promote human rights and peace. Lastly, nodes generate cross-organizational interactions through social development work in terms of semiotic relationality in Actor-Network Theory. Furthermore, they can weave and expand related networks in horizontally and thereby promote positive changes in individuals, local areas, and the social structure.

Keywords: *node, network unit, characteristics of node, social development, actor-network theory, Thailand*

---

*Lecturer of Faculty of Education, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Pathumwan, Bangkok 10330.
Email: cyd.educhula@gmail.com

**Researcher of Children and Youth Development Research Unit, Faculty of Education, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Pathumwan, Bangkok 10330. Email: cyd.educhula@gmail.com

***Received July 6, 2020; Revised October 7, 2020; Accepted October 4, 2021

Node: หน่วยประสานเครือข่ายงานด้านการพัฒนาสังคมในมุมมองทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ การ***

สมพงษ์ จิตระดับ*

นพพร สุนันทิกานนท์**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความเป็นมาของ node หน่วยประสานเครือข่ายงานด้านการพัฒนาสังคมในประเทศไทยและอภิปรายใน 3 ประเด็น คือ 1. บทบาทและรูปแบบการทำงาน 2. องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของ node ประกอบด้วยคุณลักษณะด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติต่อการทำงานพัฒนาสังคม และ 3. ความสัมพันธ์ของ node กับงานพัฒนาสังคมตามทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ การผลการถอดบทเรียนการทำงานของหน่วยปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน พบว่า 1. node มีบทบาทเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยมีรูปแบบการทำงานแบบประสานความร่วมมือกับองค์กรทางสังคม 2. node ต้องมีคุณลักษณะด้านความรู้ที่หลากหลายทั้งกว้างและลึกเชิงประเด็น มีทักษะการสื่อสารเพื่อสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วม และมีอุดมการณ์ในการทำงานเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและสันติภาพ และ 3. ความสัมพันธ์สัมพันธ์ตามแนวคิดทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำที่ node สร้างผ่านการทำงานพัฒนาสังคมทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ข้ามองค์กรและสานเครือข่ายงานด้านการพัฒนาสังคมให้ขยายออกไปในแนวระนาบจนเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในระดับปัจเจกชน พื้นที่ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคม

คำสำคัญ: node, หน่วยประสานเครือข่าย, คุณลักษณะของ node, งานพัฒนาสังคม, ทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ, ประเทศไทย

---

*ศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนน พญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล cyd.educhula@gmail.com

**นักวิจัย หน่วยปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนน พญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล cyd.educhula@gmail.com

***ได้รับบทความ 6 กรกฎาคม 2563; แก้ไขปรับปรุง 24 กันยายน 2563; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 4 ตุลาคม 2564

บทนำ

งานด้านการพัฒนาสังคมในประเทศไทยผ่านการดำเนินงานของหน่วยงานภายใต้กำกับของรัฐ อย่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) หรือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เดิม ได้ส่งเสริมงานด้านการพัฒนาสังคมมาระยะหนึ่ง เกือบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมาการดำเนินงานของหน่วยงานภายใต้กำกับของรัฐทั้งสองนี้มุ่งเน้นเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนชาวไทยผ่านการสร้างองค์ความรู้ เสริมทักษะเพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชนซึ่งเป็นรากฐานของสังคม พันเพื่องสำคัญที่ช่วยให้หน่วยงานเหล่านี้ดำเนินงานบรรลุเป้าหมายได้และเป็นที่รู้จักของประชาชนทุกระดับคือ node ที่ทำหน้าที่เป็นหน่วยประสานงานกับกลุ่มคนต่าง ๆ ในทุกระดับของสังคม หรือเป็นหน่วยประสานงานเครือข่ายในระดับภูมิภาคให้กับหน่วยงานของรัฐนี้

อย่างไรก็ตาม node อาจไม่ได้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและเป็นทางการเมื่อเทียบกับหน่วยประสานงานระดับภูมิภาคของรัฐเหมือนข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยหรือเจ้าหน้าที่ในสังกัดท้องถิ่นซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาผ่านกลไกทางการเมือง อีกทั้งงานด้านการพัฒนาสังคม (social work) ของประเทศไทยยังเป็นที่รู้จักผ่านแวดวงนักสังคมสงเคราะห์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งมาพร้อมมายาคติของการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ และบรรเทาทุกข์ หากใช้การพัฒนาจากรากฐานสังคม คือการสร้างจากฐานความรู้และสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้ประชาชนเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีอันจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น node จึงถือกำเนิดขึ้นด้วยการกิจตั้งต้นในการเป็นผู้ประสานงานกับกลุ่มชาวบ้านและภาคประชาสังคมเดิม เพื่อถ่ายโอนและติดตั้งความรู้สู่ประชาชน เป็นช่องทางคู่ขนานกับการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐอื่น ๆ

จากประสบการณ์การดำเนินการวิจัยของศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน¹ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 มีงานวิจัยหลายชิ้นที่ต้องทำงานร่วมหรือขอความร่วมมือด้านข้อมูลและเครือข่ายจาก node ในภูมิภาคต่าง ๆ ผู้เขียนเล็งเห็นบทบาทสำคัญของกลุ่มคนกลุ่มนี้และเป็นที่มาของความสนใจที่จะขยายผลการดำเนินงานของ node ในฐานะ “ข้อต่อ” “โซ่ข้อกลาง” หรือ “ช่วงเชื่อม” ซึ่งเป็นอุปมา (metaphor) ที่เห็นภาพชัดว่าบทบาทของ node ในการทำงานพัฒนาสังคมคืออะไร จากการศึกษาที่มาของคำและความหมายของ node ในบริบทงานพัฒนาตามคู่มือจิตวิทยาทางสังคมและวัฒนธรรมของ Cambridge ผู้เขียนได้สรุปและนำเสนอในบทความเรื่อง *node ... ช่วงเชื่อมนวัตกรรมทางสังคม* ไว้ว่า

“node หมายถึง หน่วยหรือศูนย์กลางที่ทำหน้าที่สื่อสาร เชื่อมประสานระหว่างหน่วยงานหนึ่ง ๆ เข้าด้วยกัน เป็นจุดเชื่อมต่อและสานความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายความร่วมมือที่ใหญ่

¹ ปัจจุบันศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนใช้ชื่อ “หน่วยปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน” ในการสื่อสารในสังคมวิชาการ

ขึ้น โดย node อาจเกิดจากการรวมกลุ่มทำงานกลุ่มเล็กไว้ด้วยกันก็ได้” (Somphong Chitradub and Navaporn Sunanlikanon 2019a)

การศึกษาและถอดบทเรียนร่วมกับ node งานด้านการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำให้ผู้เขียนสามารถสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับ node ได้ โดยเน้นสาระสำคัญของการก่อตัวของ node ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและอธิบายผ่านมุมมองทางทฤษฎีสังคมวิทยา ดังนั้นบทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ node พร้อมทั้งสังเคราะห์องค์ความรู้จากประสบการณ์การทำงานวิจัยร่วมกับ node ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญประสานงานพัฒนาตั้งแต่ในระดับพื้นที่ปฏิบัติการจนถึงระดับนโยบาย บทบาทและคุณลักษณะของ node รวมทั้งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง node กับงานด้านการพัฒนาสังคมผ่านมุมมองทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการ (actor-network theory) อันจะทำให้เห็นคุณค่าที่แฝงอยู่ในการทำงานของกลุ่มบุคคลกลุ่มนี้ให้การขับเคลื่อนและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนและเท่าทันการเปลี่ยนแปลงในยุคที่โลกหมุนไวขึ้นจากการพัฒนาของเทคโนโลยีดิจิทัล (digital disruption) โดยบทความวิชาการนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 บทบาทของ node ในงานด้านการพัฒนาสังคม

จุดเริ่มต้นของบทบาท node ในวงการการพัฒนาสังคมเกิดจากการทำงานของกลุ่มผู้ต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงระดับฐานรากให้กับชุมชนท้องถิ่นของไทยผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว. เดิมนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา โดย node คือคนหรือกลุ่มคนที่เป็นผู้ประสานงานวิจัยของ สกว. ในระดับภูมิภาค ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในการทำวิจัย ช่วยชาวบ้านขึ้นโจทย์วิจัยที่มีฐานจากปัญหาชุมชนท้องถิ่นและเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่การสร้างความเข้าใจเรื่องการวิจัยที่ชาวบ้านอาจมองเป็นเรื่องของนักวิชาการเท่านั้น บทบาทของ node จึงเป็นทั้ง “ผู้ประสานงานวิจัย” กับหน่วยงานส่วนกลางและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็น “พี่เลี้ยงงานวิจัย” ของชาวบ้าน ตั้งแต่การพัฒนาโครงการวิจัย การบริหารจัดการกิจกรรมและงบประมาณ การเขียนรายงานวิจัยและการนำเสนอผลการวิจัย ตลอดจนเป็น “ผู้ริเริ่มชุมชนวิจัย” เพื่อให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยท้องถิ่นที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนผ่านกระบวนการวิจัย และสามารถรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมหรือประชาคมวิจัยฐานล่างที่มีความสามารถในการต่อรองกับกลุ่มอำนาจทุนและแก้ไขประเด็นปัญหาทางสังคมด้วยความรู้ได้ (Kotchakorn Chinawong 2003, 18-26)

การเป็น node โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต้องรับบทบาทเป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว. ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะเนื้องานที่ต้องทำมีความละเอียดอ่อนสูง ประการแรก node มีหน้าที่ต้องค้นหาเพื่อสร้างความเป็นไปได้ในการทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน ซึ่งสิ่งสำคัญอยู่ที่พื้นที่และกลุ่มคนที่สามารถทำงานวิจัยได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยต้องอาศัยทั้งข้อมูลความรู้และการผูกสัมพันธ์กับชาวบ้านเชิงรุก แสดงเจตนารมณ์ที่มุ่งมั่นชัดเจน และไม่หมดหวังต่อความเชื่อเรื่องการติดตั้งปัญญาให้กับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของการพัฒนาชุมชนของตนเอง ประการต่อมา node ต้องมุ่งสานสัมพันธ์กับกลุ่มคนหรือเครือข่ายชาวบ้านที่

ฉายแววนักพัฒนาชุมชนในตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และติดตั้งชุดความคิดเรื่องการวิจัยเพื่อท้องถิ่น การดำเนินการส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานที่มีความละเอียดอ่อนสูง node ต้องมีความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวก สร้างความไว้วางใจ และสื่อสารให้ชาวบ้านมองเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนและสังคมในระยะยาว ประการสุดท้าย node จำเป็นต้องถ่ายทอดกระบวนการดำเนินการวิจัย โดยสร้างการมีส่วนร่วมให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยด้วยตัวเอง ความท้าทายที่ node ต้องเผชิญคือความรู้สึกท้อแท้สิ้นหวังของชาวบ้านในช่วงแรกของการทำงานวิจัย การตั้งคำถามวิจัยและค้นหาวิธีตอบคำถามวิจัย การใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการค้นหาคำตอบของคำถามวิจัยหรือวิธีการแก้ปัญหา ล้วนเป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคย มีความเป็นวิชาการสูง การให้กำลังใจต่อสู้กับความสงสัยในความสามารถของชาวบ้านจึงเป็นหนึ่งในบทบาทที่ node ต้องทำอย่างใจเย็นและต้องสร้างการมีส่วนร่วมแบบที่ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการวิจัยผ่านปฏิสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดต่อเนื่อง (The Thailand Research Fund 2004, 20-24)

หน้าที่เหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักพัฒนาสังคมโดยแท้ การเป็น node ในฐานะพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีหน้าที่ติดตั้งวิธีคิดและความเชื่อใหม่ ๆ เกี่ยวกับการหาความรู้จากการวิจัยที่ใคร ๆ ก็ทำได้ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านหรือนักวิชาการ เป็นการเสริมพลังให้กับชาวบ้าน ใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาอย่างพึ่งพาตนเอง ชาวบ้านได้พัฒนาศักยภาพและเพิ่มขีดจำกัดด้านการพัฒนาอย่างไร้กรอบคิดครอบงำเรื่องปริญญาหรือการศึกษาระดับสูง ชาวบ้านมีความสามารถและเชื่อเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต จนเกิดพัฒนาการการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ดูแลเรื่องความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และแก้ไขปัญหาในชุมชนได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งติดกรอบราชการและมีการบริหารจัดการที่ล่าช้า ไม่สามารถช่วยเหลือได้ทันทั่วถึง ถึงแม้การทำงานของนักพัฒนาสังคมจะเป็นงานลักษณะเดียวกัน แต่การทำงานตามระบบกลไกราชการอาจไม่ให้อิสระหรือเอื้ออำนวยให้นักพัฒนาสังคมใช้กระบวนการวิจัยหรือเครื่องมือที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาขึ้นเองในการแก้ปัญหของชุมชน การทำงานพัฒนาผ่านระบบราชการอาจยังติดกรอบความคิดเรื่องการสงเคราะห์ การให้ความช่วยเหลือและใช้เครื่องมือตามที่ส่วนกลางมีนโยบายมอบหมายมาเท่านั้น อีกทั้งเรื่องงบประมาณที่ผูกมาพร้อมนโยบายดังกล่าว ทำให้เกิดการใช้งบประมาณสอดคล้องตามนโยบายเพียงอย่างเดียว หากแต่ไม่สอดคล้องต่อความต้องการและบริบทจริงของชุมชนท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นการบริหารจัดการงบประมาณตามระบบสั่งการแบบบนลงล่าง (top-down approach) ซึ่งเป็นท่อน้ำเลี้ยงของแหล่งกักเงินทุนจำนวนหนึ่ง จะทำให้เกิดภาวะพึ่งพิงของชาวบ้าน รวมไปถึงผู้ที่รับรู้เรื่องงบประมาณและผูกขาดโครงการพัฒนารูปแบบเดิม ๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เป็นวงจรที่แก้ไม่หาย การใช้บังคับนโยบายสงเคราะห์เพื่อพัฒนาสังคมจึงไม่ได้เป็นทางออกที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุด หากแต่เป็นการผลิตซ้ำภาวะพึ่งพิง (reproduction of dependency) ของชาวบ้าน แทนที่จะสร้างปัญญาให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองและสร้างวงจรพัฒนาที่ต่อเนื่องยั่งยืน

ลักษณะการบริหารจัดการงบประมาณในงานด้านการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐจึงจำเป็นต้องผูกกับฐานข้อมูลความต้องการของประชาชนหรือประเด็นปัญหาของกลุ่มเป้าหมายที่รัฐเป็นหน่วยบริการ

ถึงแม้ว่ารัฐบาลปัจจุบันมีความพยายามจะรวบรวมและสร้างฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (big data) เพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลแก้ไขปัญหาที่เป็นประเด็นทางสังคม (Vicharn Sai-Om 2016, 4-7) ก็ยังพบว่าการใช้ประโยชน์เกิดจากการใช้งานของภาคเอกชนมากกว่าและมีลักษณะการใช้งานฐานข้อมูลเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการให้กับประชาชน โดยภาคเอกชนสร้างฐานข้อมูลขนาดใหญ่เหล่านี้เอง ในขณะที่เดียวกันการพัฒนาฐานข้อมูลขนาดใหญ่ของรัฐยังติดกรอบกฎหมายที่ล้าหลังเกี่ยวกับความปลอดภัยของการเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคล และมีข้อจำกัดเรื่องความไม่พร้อมเชิงโครงสร้างของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบฐานข้อมูลดิจิทัล รวมถึงการขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญและบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านการจัดการข้อมูล (data science) อย่างไรก็ตามการใช้ฐานข้อมูลขนาดใหญ่ของรัฐที่ประจักษ์ชัดอย่างการจัดทำฐานข้อมูลการเสียภาษีเป็นไปเพื่อประโยชน์ของรัฐด้านการจัดสรรงบประมาณ ในขณะที่เดียวกันการจัดทำฐานข้อมูลเชิงประเด็นเพื่อประโยชน์ด้านงานพัฒนาสังคมยังเป็นเพียงโครงการที่อยู่ระหว่างการดำเนินการ ยังไม่เห็นรูปธรรมชัดเจนการจัดทำฐานข้อมูลเชิงประเด็นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นปัญหาทางสังคม เช่น ความเหลื่อมล้ำ คุณภาพชีวิต คุณภาพการศึกษา หรือสถานภาพการมีงานทำ รัฐจำเป็นต้องอาศัยผู้ทำงานระดับปฏิบัติการ ภาคประชาสังคมหรือคนทำงานในพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงประชากรกลุ่มเฉพาะซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงยาก (hard-to-reach populations) การทำงานลักษณะนี้ต้องการผู้เชื่อมประสานที่มีความสัมพันธ์กับประชากรกลุ่มเฉพาะหรือกลุ่มเป้าหมายอย่าง node นั่นเอง

ฉะนั้น node ที่กล่าวถึงขณะนี้ อาจไม่ใช่ node ที่เป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว. เท่านั้น แต่เป็นหน่วยเชื่อมประสานระหว่างกลุ่มบุคคลในบริบทงานด้านการพัฒนา ซึ่งอาจทำหน้าที่สานเครือข่ายระหว่างประชากรกลุ่มเป้าหมายกับหน่วยบริการของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม หรือกลุ่มนักวิชาการที่ต้องการเข้าไปศึกษาวิถีชีวิตเพื่อทำงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา วิจัยเชิงปฏิบัติการ ตลอดจนวิจัยเพื่อให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายแก่รัฐในการปรับปรุงบริการที่จัดให้กับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย เช่น บทบาทของ node ในโครงการการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โรงเรียนบ้านจอมคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และโครงการวิจัยการจัดการความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกันเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของเยาวชนบ้านไหลหิน ตำบลไหลหิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นต้น

ศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนได้มีโอกาสร่วมทำงานกับ node ด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 แม้ในระยะแรกจะมีการระบุบทบาทหน้าที่ node ให้ประสานงานระหว่างศูนย์วิจัยฯ กับเด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมาย โดยมีหน้าที่เป็นหน่วยประสานงานเครือข่ายภูมิภาคเท่านั้น แต่ตลอดการดำเนินงานโครงการบูรณาการพลังเด็กและเยาวชนกับพลังชุมชนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2556-2558 ทำให้ Somphong Chitradub, Navaporn Sunanlikanon, Surasak Kao-iean and Jiraporn Son-Oong (2016, 131-134) เล็งเห็นบทบาทเชิงกลไกหนุนเสริมความสำเร็จและได้ถอดบทเรียนการทำงานของหน่วยประสานงานเครือข่ายภูมิภาคเพื่อวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ในมิติบทบาทหน้าที่ node กับภาระงานตามกลุ่มวิชาชีพ อันเนื่องมาจากการก่อตัวขึ้นในฐานะหน่วยประสานและเชื่อมโยงการทำงานของหน่วยงานเครือข่ายซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งผู้เขียนจัดกลุ่มเป็น 3 กลุ่มวิชาชีพ กล่าวคือ กลุ่มที่ทำงานในภาครัฐ กลุ่มที่ทำงานด้านวิชาการ และกลุ่มที่ประกอบอาชีพอิสระและมีประสบการณ์ทำงานด้านเด็กและเยาวชนมาก่อน เมื่อวิเคราะห์บทบาทของ node ตามกลุ่มวิชาชีพ พบว่า node ที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานภาครัฐสามารถให้คำปรึกษาเรื่องการทำงานเชิงบูรณาการร่วมกับภาคประชาการได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการบริหารจัดการโครงการและเอกสารการเงิน สำหรับ node ฝ่ายวิชาการสามารถใช้ความเชี่ยวชาญที่มีสนับสนุนเชิงความรู้และกระบวนการดำเนินโครงการ การจัดการความรู้และถอดบทเรียน และในกลุ่ม node ที่เปรียบเป็น NGO รุ่นเยาว์ มีความชำนาญในการทำงานเชิงบูรณาการกับภาครัฐและภาคการเมืองระดับท้องถิ่น สามารถให้คำปรึกษาเรื่องกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย มีเทคนิคในการละลายพฤติกรรมและมีทักษะกระบวนการที่ช่วยให้การดำเนินการราบรื่นมากขึ้น

การวิเคราะห์บทบาทของ node ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประสานความร่วมมือในการทำงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน จากการถอดบทเรียนกับกลุ่ม node หน่วยประสานเครือข่ายระดับภูมิภาคในปี พ.ศ. 2562 ศูนย์วิจัยฯ ได้วิเคราะห์การทำงานเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนแบบมีส่วนร่วมในระดับประเทศ โดยอาศัยการทำงานของ node 3 รูปแบบที่ทำงานภายใต้หน่วยงานต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างต้น คือ node วิชาการ node ภาครัฐ และ node ภาคประชาสังคม พบว่ามีลักษณะการทำงานเชื่อมประสานแบบสหสาขาวิชาชีพ (multidisciplinary) และอาศัยการบูรณาการความรู้ ความสามารถและความถนัดเฉพาะของแต่ละหน่วยเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงที่ขับเคลื่อนสังคม หรือกล่าวได้ว่ามีลักษณะการทำงานเชิงบูรณาการ ซึ่งสรุปรูปแบบการบูรณาการการทำงานได้ 4 รูปแบบ คือ 1. การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยวิชาการกับหน่วยงานของรัฐ 2. การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับภาคประชาสังคม 3. การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างภาคประชาสังคมกับหน่วยวิชาการ และ 4. การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยวิชาการ หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม (Chulalongkorn University. Faculty of Education. Research Center for Children and Youth Development 2019, 33-38) ซึ่งผู้เขียนขอขยายความเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

รูปแบบที่ 1 การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยวิชาการกับหน่วยงานของรัฐ เป็นการทำงานที่ node ในหน่วยงานภาครัฐสามารถส่งเสริมบทบาทของ node หน่วยวิชาการในการช่วยค้นหาพื้นที่ทำงานพัฒนาใหม่ ๆ หรือพื้นที่ที่มีประเด็นปัญหาที่ต้องการได้รับการแก้ไขเร่งด่วน ในส่วนนี้ node ในหน่วยวิชาการมีบทบาทในการหนุนเสริม node ที่ทำงานในหน่วยงานภาครัฐด้านความรู้ วิชิตัดด้านการค้นคว้าวิจัย สร้างการมีส่วนร่วมกับภาคประชาชนค้นหาแนวทางแก้ไข สนับสนุนปฏิบัติการของรัฐกับภาคประชาชนเรื่องการออกแบบเครื่องมือหรือนวัตกรรมที่ใช้ในพื้นที่ การจัดทำฐานข้อมูลเชิงประเด็นเพื่อเสริมฐานข้อมูลประชากรที่หน่วยงานภาครัฐมีแต่เดิมให้มีความละเอียดเชิงประเด็นมากยิ่งขึ้น ตลอดจน

การให้ข้อเสนอเชิงนโยบายกับ node ในหน่วยงานของรัฐอย่างไม่เป็นทางการ และประสานหาแนวทางการนำเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐต้นสังกัดอย่างเป็นทางการตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ระดับภูมิภาค หรือประเทศได้

รูปแบบการทำงานเชิงบูรณาการนี้ปรากฏในการเชื่อมประสานงานของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจวบ จันทรหมื่น ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและบริการวิชาการด้านเด็กและเยาวชน มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ซึ่งใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการคั่นหาแนวทางการส่งเสริมความสัมพันธ์ของคน 3 รุ่นในพื้นที่ตำบลพายุห์ อำเภอพายุห์ จังหวัดศรีสะเกษ จนได้แนวทางการละเล่นพื้นบ้านหมากซี้บ²จากการระดมความคิดเห็นจากเด็กและเยาวชน ประชาชน และครูภูมิปัญญาในพื้นที่ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการละเล่นพื้นบ้านหมากซี้บ จัดทำคู่มือรวบรวมท่าทางและลำดับขั้นตอนในการเล่น จัดเวทีสาธิตการละเล่นระหว่างผู้ใหญ่และเด็กเยาวชนในชุมชนและการแข่งขันเป็นทีม ตลอดจนทำงานร่วมกับโรงเรียนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อนำแนวทางการละเล่นพื้นบ้านเข้าบรรจุเป็นบทเรียนในโรงเรียนอนุบาลพายุห์และขับเคลื่อนเป็นนโยบายสาธารณะในการพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์การบริหารส่วนตำบลพายุห์ อำเภอพายุห์ จังหวัดศรีสะเกษต่อไป (Somphong Chitradub et al. 2020, 40-41)

รูปแบบที่ 2 การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับภาคประชาสังคม รูปแบบการทำงานระหว่าง node ที่ทำงานในภาคประชาสังคมที่ทำงานเชิงรุกในระดับพื้นที่ ทำให้มีความรู้และความเข้าใจประเด็นปัญหาเชิงลึกในระดับพื้นที่ มีระบบความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาสังคมกับภาคประชาชนในพื้นที่อยู่เดิม มีรูปแบบการทำงานโดยสร้างการมีส่วนร่วมแนวราบเพื่อเสริมพลังประชาชน การทำงานร่วมกับ node ในหน่วยงานภาครัฐจึงช่วยให้เกิดการพัฒนาความรู้และความเข้าใจประเด็นการทำงานในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น สามารถจัดสรรทรัพยากรได้สอดคล้องกับการทำงานเชิงประเด็นของพื้นที่ และมีส่วนร่วมในการออกแบบวิธีการให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาาร่วมกันกับภาคประชาสังคม รูปแบบการทำงานลักษณะนี้เป็นการเชื่อมประสานการทำงานทั้งแนวราบและแนวดิ่ง (horizontal and vertical cooperation) ซึ่งสามารถลดอคติในการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนได้

ตัวอย่างการทำงานเชิงบูรณาการที่พบใน node ที่เป็นหน่วยงานภาคประชาสังคมคือการทำงานของสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างยั่งยืน (SILC) จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐผ่านพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอุบลราชธานี ในการพัฒนากลไกและวงยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนนโยบาย “วาระจังหวัดน่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน อุบลราชธานี” ด้วยกระบวนการประชุมเชิง

² หมากซี้บเป็นการละเล่นพื้นบ้านของคนในชุมชนบ้านพายุห์ อำเภอพายุห์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งไม่ทราบที่มาที่ชัดเจนแต่ถือเป็นภูมิปัญญาการละเล่นพื้นบ้านที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น การละเล่นหมากซี้บมักนิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์ เป็นกิจกรรมที่เล่นได้กับคนทุกช่วงวัยและมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อความสนุกสนานบันเทิง การละเล่นหมากซี้บเป็นการละเล่นแบบแข่งขันเป็นทีม โดยแต่ละทีมจะมีหมากกลม 2 ตัว ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตร หนาประมาณ 1 เซนติเมตร มีหมากตัวหนึ่งเป็นเป้าตัวตั้งพื้นในฝั่งหนึ่งของสนาม ผู้เล่นจะมีหมากอีกตัวในการใช้ตีเพื่อทำลายหมากที่ตั้งไว้อีกฝั่งหนึ่ง ความท้าทายของการละเล่นหมากซี้บอยู่ที่ท่าทางการเล่นและกติกาประกอบของแต่ละท่า รวมทั้งสิ้น 27 ท่าทาง

ปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องกับองค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนภายในจังหวัดรวม 40 องค์กร อันมีผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมทั้งด้านโครงสร้างคณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายระดับจังหวัดและการสานภาคีเครือข่ายคนทำงานด้านเด็กและเยาวชนของจังหวัดให้เป็นปึกแผ่น อีกทั้งยังมองเห็นเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกันอีกด้วย (Somphong Chitradub and Navaporn Sunanlikanon 2019b)

รูปแบบที่ 3 การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างภาคประชาสังคมกับหน่วยวิชาการ เป็นการดำเนินงานเติมเต็มศักยภาพของภาคประชาสังคมด้านวิชาการ กล่าวคือการนำแนวคิดทฤษฎีจากสาขาวิชา เช่น ทฤษฎีด้านมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา เป็นต้น ไปพัฒนาระบบการทำงานในระดับพื้นที่ช่วยให้ทำงานเชิงประเด็นได้ลุ่มลึกขึ้น หน่วยวิชาการได้มีส่วนร่วมคัดสรรในพื้นที่ ติดตาม สังเกตการณ์ ศึกษา ปรากฏการณ์ที่เป็นข้อยืนยันทฤษฎีทางวิชาการ รูปแบบการบูรณาการนี้ยังสร้างพลังให้กับภาคประชาชนในด้านอำนาจต่อการรื้อฟื้นความรู้ เข้าใจ และเข้าถึงสิทธิโดยธรรมชาติของประชาชน เป็นการทำงานที่สร้างจุดคานงัดทางสังคม และจัดการระนาบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมให้เกิดความสมดุลด้วยความรู้และความเข้าใจจุดยืนในโครงสร้างทางสังคมของภาคประชาชนได้

ลักษณะการทำงานเชิงบูรณาการรูปแบบนี้พบได้ในการทำงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์ แวอาชีวะหิวดาหะยี อาจารย์ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์ ร่วมกับคณาจารย์ในคณะวิทยาการจัดการที่เลือกใช้ศาสตร์ความรู้ด้านวิทยาการการสื่อสาร เชื่อมประเด็นทางสังคมกับการเรียนรู้ของนักศึกษาผ่านกิจกรรมการลงพื้นที่ชุมชนจัดทำสื่อวีดิทัศน์เรื่องราวของชุมชน 25 เรื่องที่สะท้อนวิถีชีวิต อาชีพ ศิลปวัฒนธรรม ต้นทุนทางธรรมชาติที่ตอบได้ภาพลักษณ์ที่ถูกถ่ายทอดผ่านสื่อกระแสหลักเรื่องความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดยะลาให้สาธารณชนได้รับรู้ โดยทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมอย่างเยาวชนกลุ่มลูกเหริ่งในการค้นหาประเด็นและสร้างการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูล การออกแบบการสื่อสารเรื่องราวความเป็นจริงของวิถีชีวิตคนในพื้นที่ชายแดนใต้เพื่อลดมายาคติเรื่องสงคราม ความรุนแรง และความขัดแย้ง ตลอดจนสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งผ่านการเห็นภาพปรากฏการณ์ทั้งกว้างและลึกในพื้นที่ชายแดนใต้เพื่อเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างอย่างสันติ (Somphong Chitradub et al. 2020, 41-42)

รูปแบบที่ 4 การทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคม เป็นการถักทอและสร้างเครือข่ายคนทำงานด้านการพัฒนากับกลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มประเด็นให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคมจาก node หนึ่งถึง node อีกหลาย ๆ ที่จนเป็นองค์กรเครือข่าย (network organization) ที่ทำหน้าที่เป็นองค์กรขับเคลื่อนทางสังคม (social organization) การทำงานระหว่าง node ทั้ง 3 หน่วยเปรียบเสมือนเป็นข้อต่อหรือใช้ข้อตกลงเชื่อมร้อยภาคประชาชน ภาคประชาสังคม หน่วยวิชาการ และภาครัฐให้เห็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างอำนาจ เกิดพื้นที่การปะทะสังสรรค์เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล แนวคิด และวิธีการต่าง ๆ ตลอดจนสร้างพื้นที่กลางในการต่อรองอำนาจอันจะเป็นประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย ซึ่งการทำงานอาจผ่านปฏิบัติการ การรณรงค์หรือการขับเคลื่อนเชิงนโยบายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนได้มากกว่า

การทำงานเชิงบูรณาการในลักษณะนี้พบเด่นชัดใน node หน่วยประสานงานเครือข่ายภาคประชาสังคมของนายวัชรพงศ์ พุ่มชื่น ผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานของแกนนำเยาวชนในระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัย 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ให้มีโอกาสดำเนินกิจกรรมสร้างสรรค์และพัฒนาสังคม ตลอดจนบูรณาการความร่วมมือจากภาควิชาการของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในการเสริมศักยภาพในการทำงานร่วมกับชาวบ้านในชุมชน เสริมทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และทักษะการทำงานเป็นทีมเพื่อค้นหาประเด็นทางสังคมในชุมชนเป้าหมายของเยาวชน การทำงานของ node ในลักษณะนี้ส่งเสริมให้มีพื้นที่ปะทะสังสรรค์ทางความคิดระหว่างเยาวชนที่เป็นนักศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัย นักวิชาการด้านต่าง ๆ ผู้นำชุมชน และองค์กรที่ไม่ใช่ของภาครัฐ (NGO) เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล สะท้อนความคิดที่มีต่อปฏิบัติการทางสังคมของนักศึกษา ได้แก่ การดำเนินโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตบนมิติรายได้ครัวเรือนของคนลุ่มน้ำแม่ฮ่อ จังหวัดเชียงราย ของนักศึกษาชมรมรากดินมหาวิทยาลัยแม่โจ้ และชมรมสร้างเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โครงการระเบียงรู้ เติมสุขสู่ชุมชนของนักศึกษาชมรม “คน รักษ์ ธรรม เพื่อสังคม” มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เป็นต้น (Somphong Chitradub et al. 2020, 44, 61-68) ซึ่งไม่เพียงเป็นประโยชน์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายใต้การดำเนินโครงการเท่านั้น แต่นับรวมถึงผู้ที่ได้เรียนรู้จากเวทีแลกเปลี่ยนในการร่วมถกเถียง วิพากษ์ปัญหาทางสังคมและค้นหาทางเลือกใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป node มีบทบาทเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง (change agent) ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นโครงการ กิจกรรม หรือนวัตกรรมทางสังคมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มีหน้าที่จัดการวัตถุประสงค์ของงานพัฒนาสังคมอย่างเป็นระบบ รวมถึงตรงและสอดคล้องตามบริบททางสังคมที่หลากหลาย อีกทั้งเป็นผู้บริหารการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความยั่งยืน โดยความยั่งยืนนี้มีนัยต่อการเปลี่ยนแปลงทางความคิดซึ่งส่งผลต่อวิถีปฏิบัติใหม่ ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองในฐานะ node ผู้เรียนรู้และกระตุ้นสร้างปฏิบัติการทางสังคมอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นและยั่งยืนขึ้นของกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการพัฒนาด้วย กล่าวคือ เด็ก เยาวชน ชาวบ้าน ชุมชน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และความรู้ และพัฒนาตนเป็นนักพัฒนาสังคมที่มีความเชี่ยวชาญมากขึ้น และเมื่อสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคลได้แล้ว ก็จะเป็นแรงกระเพื่อมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง ตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และอาจสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศผ่านข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้ node จึงเป็นกลุ่มคนที่สร้างจุดคนจัตทางอำนาจระหว่างคนตัวเล็กตัวน้อยกับผู้มีอำนาจและทรงอิทธิพลในระบบทุนและระบบการบริหารงานของรัฐ เป็นกลไกสำคัญในสังคมซึ่งจำเป็นต้องใช้องค์ความรู้ ทักษะการเชื่อมประสานกลุ่มคนและองค์กร และมีจิตใจมุ่งมั่นอันเป็นคุณลักษณะของ node ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในส่วนต่อไป

ตอนที่ 2 คุณลักษณะของ node ในการทำงานพัฒนาสังคม

จากข้อมูลการถอดบทเรียนด้านคุณลักษณะของ node ในเวทีถอดบทเรียนหน่วยประสานงานเครือข่ายภูมิภาคด้านเด็กและเยาวชนขึ้นเมื่อวันที่ 13 และ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2562 ของศูนย์วิจัยฯ โดยมี node ผู้เข้าร่วมจาก 5 ภูมิภาค 6 จังหวัด จำนวน 9 ท่าน ได้แก่ 1. node ภาคเหนือ คือ คุณวัชรพงศ์ พุ่มชื่น จากจังหวัดเชียงใหม่ 2. node ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจวบ จันทรหมื่น จากจังหวัดศรีสะเกษ และคุณศุภชัย ไตรไทยธีระ กับ คุณสุวิทย์ สิงห์สี จากจังหวัดอุบลราชธานี 3. node ภาคกลาง คือ อาจารย์ ดร.สุรศักดิ์ เก้าเอี้ยน จากกรุงเทพมหานคร 4. node ภาคตะวันออก คือ คุณบุบผาทิพย์ แซ่มนิล คุณมณฑา เข้มพิมพ์ และคุณพจนา ศุภผล จากจังหวัดระยอง และ 5. node ภาคใต้ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ แวอาชีชะห์ ดาหะยี จากจังหวัดยะลา ซึ่งมีบทบาทเป็นหน่วยประสานงานเครือข่ายงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนในระดับภูมิภาคและพี่เลี้ยงโครงการกิจกรรมของเด็กและเยาวชน พบว่า node ได้สะท้อนคุณลักษณะที่ตนมีและคุณลักษณะที่ควรได้รับการพัฒนาเพื่อผลลัพธ์เชิงคุณภาพของการดำเนินงานประสานภาคีเครือข่ายคนทำงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน โดยมุ่งพัฒนากลุ่มของตนให้มีสถานะเป็นหน่วยปฏิบัติการที่มีกลุ่มคนทำงาน มีโครงสร้างชัดเจนแต่ยืดหยุ่นได้ (Somphong Chitradub et al. 2020, 23) ยิ่งไปกว่านั้นต้องมีคุณลักษณะอันเป็นองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน คือ ด้านองค์ความรู้ ด้านทักษะ และด้านเจตคติที่สอดคล้องกับงานพัฒนาที่ตนทำอยู่ซึ่งเป็นคุณลักษณะอันสำคัญยิ่ง โดยมีรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ด้านองค์ความรู้ (knowledge) สำหรับ node ที่ทำงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชน ได้สะท้อนถึงองค์ความรู้ที่จำเป็นต้องมีเพื่อทำงานกับเด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมายนั้นมีมิติความรู้ที่ซับซ้อน ทั้งความรู้เรื่องพัฒนาการ ความรู้ด้านจิตวิทยา ความรู้เรื่องการศึกษา การพัฒนาศักยภาพ ตลอดจนความรู้เรื่องการสร้างความเป็นพลเมือง ซึ่งเป็นความรู้ที่ผูกกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในแต่ละช่วงวัย ฉะนั้นการทำงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้สหวิทยาการ ในด้านการงานเชิงปฏิบัติการ node ต้องมีองค์ความรู้หลัก ๆ 3 ด้าน คือ 1. องค์ความรู้ด้านแนวคิดทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ทฤษฎีจิตวิทยาเด็กและเยาวชน ทฤษฎีการสื่อสารแนวคิดการสร้างการมีส่วนร่วม แนวคิดด้านสิทธิพลเมือง และแนวคิดกรอบความคิดแบบเติบโต (growth mindset) เป็นต้น 2. องค์ความรู้ทางกฎหมาย ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการโครงสร้างการขับเคลื่อนนโยบาย เป็นต้น และ 3. องค์ความรู้เฉพาะด้านหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะประเด็น ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการจัดกระบวนการ ความรู้เกี่ยวกับประเด็นขับเคลื่อน เช่น LGBTs ความเหลื่อมล้ำ ความต้องการพิเศษสำหรับเด็กที่บกพร่องทางกาย เป็นต้น รวมทั้งยังต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคม การสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม การรู้เท่าทันสื่อ เป็นต้น (Chulalongkorn University. Faculty of Education. Research Center for Children and Youth Development 2019, 33) จะเห็นได้ว่าองค์ความรู้และความเชี่ยวชาญตามวิชาชีพมีส่วนสำคัญในการทำงานด้านการพัฒนา และมีความจำเป็นต้องบูรณาการผู้ที่มีความรู้หลากหลายสาขาในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย เช่นเดียวกันนั้นความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำงานสังคมสงเคราะห์หรืองานพัฒนาสังคมตามที่ระบุในคู่มือการทำงานพัฒนาสังคม ที่ระบุถึงความจำเป็นของความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในการทำงานพัฒนานับรวมตั้งแต่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาในด้านต่าง ๆ หรือความรู้เกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น งานพัฒนาสังคมกับกลุ่มเด็ก เยาวชน ครอบครัวและโรงเรียน งานพัฒนาสังคมด้านสาธารณสุข งานพัฒนาสังคมด้านสุขภาพจิตและผู้ถูกทารุณกรรม เป็นต้น แต่ละองค์ความรู้จะถูกเลือกใช้ตามสถานการณ์การให้บริการ สภาพปัญหาของผู้รับบริการ ประเภทของกลุ่มเป้าหมาย และบทบาทหน้าที่ ในขณะที่ให้บริการร่วมด้วย ที่สำคัญไปกว่านั้น ผู้ทำงานในลักษณะบริการสังคมต้องรับรู้ศักยภาพตนเอง (self-efficacy) ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นชัดจากการประเมินสถานการณ์และบทบาทในการให้บริการ (Cournoyer 2010, 34-35; Cournoyer 2016, 21-33)

อย่างไรก็ตาม Pamela Trevithick (2012, 35) ได้สังเคราะห์ประเภทขององค์ความรู้แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1. ความรู้ทางทฤษฎี (theoretical knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ช่วยให้แนวคิดหลักในการทำงาน คือความรู้ทางทฤษฎีข้ามสาขาวิชาชีพ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา ความรู้ทางทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม ให้กรอบแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับเป้าหมายของงานพัฒนาสังคม รวมถึงขอบเขตบทบาทหน้าที่และภารกิจงานด้านการพัฒนาของผู้ปฏิบัติงาน และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับทักษะ สมรรถนะ และชุดปฏิบัติการต่าง ๆ ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสาขาแนวทางปฏิบัติการ และแนวคิดการปฏิบัติงานที่ยึดจรรยาบรรณในงานพัฒนาสังคมเป็นฐาน 2. ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง (factual knowledge) เน้นความรู้เชิงเทคนิคที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและสามารถนำความรู้ที่บันทึกไว้มาใช้ได้ (technical knowledge) โดยระบุให้เป็นความรู้เชิงกฎหมาย กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ นโยบายทางสังคม นโยบายของผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาสังคม รวมถึงความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะประเด็นปัญหาหรือประชากรกลุ่มเฉพาะ และ 3. ความรู้ทางการปฏิบัติ (practice knowledge) เป็นการนำความรู้ทางทฤษฎีและความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริงมาปรับใช้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การวิเคราะห์ การไตร่ตรอง การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การตั้งสมมติฐาน การสังเคราะห์แนวทางแก้ไข การใช้สัตยาตญาณในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายและสถานการณ์เฉพาะหน้า เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ Barry Cournoyer (2016, 11) ที่กล่าวถึงการรับรู้ศักยภาพของตนเองที่สามารถปรับใช้ตามสถานการณ์ในการให้บริการได้ อย่างไรก็ตามการใช้ความรู้กับการสร้างความรู้ใหม่นั้นไม่อาจแยกออกจากกันได้ เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานพัฒนาสังคมซึ่งมักเกิดในบริบทการทำงานที่หลากหลาย และขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยที่ต้องพิจารณาร่วมกันทั้งหมด

หากจะสรุปองค์ความรู้ที่จำเป็นต้องมีของ node ในการทำงานพัฒนาสังคมจะเห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างความรู้ที่ได้จากการสนทนากลุ่มกับ node ที่ทำงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนกับความรู้ในการปฏิบัติงานพัฒนาสังคมผ่านคู่มือความรู้และทักษะงานพัฒนาสังคมของ Pamela Trevithick คือจุดรวมของความรู้ที่เป็นความรู้ทางทฤษฎี นับตั้งแต่ความเข้าใจแนวคิดหลักใหญ่ของระบบสังคม (grand narrative) ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหรือกลุ่มเป้าหมายในการทำงาน ซึ่งอาจเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา หรือทฤษฎีข้ามศาสตร์ อาทิ ทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม (cultural sociology) ทฤษฎีทางจิตสังคมวิทยา (psycho sociology) เป็นต้น รวมทั้งความรู้ที่เป็นแนวคิดหลักการ ได้แก่ หลักสิทธิมนุษยชน สิทธิเด็ก หลักปฏิบัติของวิชาชีพ หลักคุณธรรมจรรยาบรรณ ความรู้เฉพาะด้าน อาทิ ความรู้เกี่ยวกับผู้พิการ ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มความรู้เกี่ยวกับกลุ่ม LGBTs เป็นต้น ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบปฏิบัติสากล รวมถึงความรู้ในการเลือกหรือปรับใช้ความรู้ที่กล่าวมาในการปฏิบัติงานอันจะเห็นได้ว่าความรู้ทุกรูปแบบไม่สามารถแยกออกจากกันได้ชัดเจนเมื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน โดยเฉพาะความรู้ทางการปฏิบัติซึ่งขยายครอบคลุมถึงทักษะที่จำเป็นต้องมีในการทำงานพัฒนาสังคมดังรายละเอียดที่ปรากฏในองค์ประกอบต่อไป

องค์ประกอบที่ 2 ด้านทักษะ (skill) node งานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนสะท้อนกลุ่มทักษะสำคัญที่ตนในฐานะหน่วยประสานเครือข่ายคนทำงานออกเป็น 3 ทักษะหลัก คือ 1. ทักษะการบริหารจัดการ ประกอบด้วยการจัดการทรัพยากรด้านองค์ความรู้และข้อมูล งบประมาณ คนทำงาน นอกจากนี้ยังต้องบริหารระบบ การทำงานโดยสามารถเห็นภาพรวมของกระบวนการและผลลัพธ์ของงานได้ รวมทั้งบริหารจัดการความขัดแย้งได้ จัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ มีทักษะการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและทักษะในการแก้ปัญหา 2. ทักษะกระบวนการ ประกอบด้วยทักษะของการเป็นผู้อำนวยความสะดวก ทักษะการฝึกอบรม การถ่ายทอดองค์ความรู้และแนวคิดสำคัญในการทำงานพัฒนาให้แก่เด็กและเยาวชน มีทักษะการสื่อสารและการเชื่อมโยงประสบการณ์ สามารถสร้างบรรยากาศในการแลกเปลี่ยนความรู้ และสร้างแรงบันดาลใจให้เด็กและเยาวชนสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไป และ 3. ทักษะการประเมิน ประกอบด้วยทักษะการประเมินสถานการณ์ การประเมินปัจจัยความเสี่ยงและความสำเร็จในการปฏิบัติงานซึ่งอาจเป็นกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ การอบรม ไปจนถึงการวิจัย ซึ่งทำให้ node จำเป็นต้องมีทักษะการประเมินผลลัพธ์ของการดำเนินงานและแนวทางปฏิบัติสู่เป้าหมายร่วมด้วย (Chulalongkorn University. Faculty of Education. Research Center for Children and Youth Development 2019, 34)

เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับทักษะในงานพัฒนาสังคมของ Barry Cournoyer (2016, 208) พบว่าทักษะที่สำคัญคือ *การสื่อสารเพื่อสันติ* เนื่องจากงานพัฒนาสังคมหรืองานสังคมสงเคราะห์มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมสันติภาพในการอยู่ร่วมกันผ่านการพัฒนาชุมชนและการทำงานร่วมกับองค์กรสังคม ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทักษะการสื่อสารอย่างเห็นอกเห็นใจ ไม่นิยมความรุนแรง และการเฝ้าสังเกตการณ์อย่างไม่วุ่นวาย ดังนั้น

การพูดและการฟังอย่างตั้งใจจึงถือเป็นทักษะสื่อสารที่สำคัญมากในการทำงานพัฒนาสังคม โดยการฟังอย่างตั้งใจ (active listening) เป็นทักษะจำเป็นที่บ่งบอกความเอาใจใส่และความพยายามทำความเข้าใจสถานการณ์ของผู้รับบริการ ซึ่งนักพัฒนาสังคมต้องเปิดใจรับฟังและสร้างพื้นที่ปลอดภัยระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ซึ่งแสดงเจตนาปรารถนาในการช่วยเหลืออย่างจริงจัง สามารถสร้างความไว้วางใจและเชื่อมั่นระหว่างกันได้ (Courmoyer 2010, 183; Trevithick 2012, 172-173) อย่างไรก็ตามการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพนั้น นักพัฒนาสังคมต้องมีความไวทางวัฒนธรรม (cultural sensitivity) ร่วมด้วย ซึ่งเป็นทักษะการรับรู้ เข้าใจและมีปฏิริยาต่อกลุ่มวัฒนธรรมที่แตกต่างอย่างเหมาะสม มีความสามารถในการเข้าใจและเคารพธรรมชาติของความหลากหลาย เช่น ความหลากหลายทางเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ สีมืด เพศภาวะ เพศวิถี อายุ สถานภาพสมรส ความเชื่อทางการเมือง ศาสนา รวมถึงความบกพร่องทางกาย และอื่น ๆ (Courmoyer 2016, 214)

ทักษะการบริหารจัดการและการให้บริการถือเป็นหนึ่งทักษะวิชาชีพของนักพัฒนาสังคม ซึ่งประกอบด้วยทักษะในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล การสังเกต การตั้งคำถาม และการใช้คำถามเพื่อเสาะหาความกระจ่างของข้อมูล โดยใช้คำถามปลายเปิด การถอดความ สะท้อนความคิด ตีความหมาย การอธิบายความ การสรุปประเด็น และใช้ทักษะการประเมินเพื่อการสร้างต้นแบบแนวทางการสนับสนุนรายกรณี หรือโดยรวมคือมีทักษะการจัดการข้อมูล (Courmoyer 2010, 286, 328; Trevithick 2012, 185-188) อย่างไรก็ตามนักพัฒนาสังคมต้องมีทักษะการจัดการความสัมพันธ์ร่วมด้วย เพราะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานเป็นการสร้างภาคีคนทำงานร่วมกันซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ยืนยาวกว่า มีทักษะการเชื่อมประสานเครือข่ายซึ่งอาจเป็นการสร้างเครือข่ายใหม่ เสริมพลังกลุ่ม สถานความสัมพันธ์กลุ่มคน และสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน ทำงานแบบหุ้นส่วน (partnership) เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมในการสร้างการเปลี่ยนแปลง

ในเมื่อ node มีบทบาทในการกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่แตกต่างจากนักพัฒนาสังคมมืออาชีพ ฉะนั้นทักษะฟังมีสำหรับการทำงานพัฒนากลุ่มเป้าหมายตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่มคนหรือชุมชนจนไปถึงระดับโครงสร้างสังคม ทักษะสำคัญคือการสื่อสารทั้งกับตัวเองและผู้อื่น (intrapersonal and interpersonal communication) เพราะการสื่อสารเป็นการสร้างสะพานถ่ายทอดทั้งความคิด เจตนา และความมุ่งหมายจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการสื่อสารที่ดีประกอบด้วย การพูดและการฟัง node ต้องมีทักษะในการ “พูดให้เป็น” กล่าวคือการพูดอย่างรู้เท่าทันสถานการณ์ รู้กาลเทศะ รู้แนวทางในการปฏิบัติตนอย่างเคารพ ความหลากหลาย และ “ฟังให้เป็น” กล่าวคือการฟังอย่างลึกซึ้ง ฟังจนเข้าใจความรู้สึก ฟังอย่างไม่ด่วนตัดสิน ฟังอย่างตั้งใจ และสร้างความไว้วางใจ ทำให้เกิดพื้นที่ปลอดภัยในการสื่อสารระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาทักษะปฏิบัติงานอื่น ๆ และก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานพัฒนาสังคมร่วมกันเพื่อสันติภาพต่อไป

องค์ประกอบที่ 3 ด้านเจตคติ (attitude) เป็นคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัวตนของ node ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่สุดในการทำงานพัฒนา ทั้งนี้ node งานด้านเด็กและเยาวชนควรมีอุดมการณ์และจุดยืนในการทำงาน รวมทั้งมีกรอบความคิดแบบเติบโต (growth mindset) เปิดกว้างต่อความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลาย และให้พื้นที่กับความคิดใหม่ ๆ เป็นนักขยายโอกาส มองหาโอกาสและส่งต่อโอกาส มีความเป็นกัลยาณมิตร รักการผูกความสัมพันธ์ เชื่อมประสานเครือข่าย มีความสามารถในการเข้าใจตนเองเข้าใจผู้อื่น (empathy) มีความใฝ่รู้ เรียนรู้ตลอดชีวิต และมีความเชื่อเรื่องการสร้างความเปลี่ยนแปลง (Chulalongkorn University. Faculty of Education. Research Center for Children and Youth Development 2019, 34-35) คุณลักษณะเหล่านี้จะช่วยให้การทำงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนมีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถแผ่ขยายผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมภายนอกได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักเกณฑ์คุณลักษณะทางเจตคติของนักพัฒนาสังคมในคู่มือของ Pamela Trevithick (2012, 240, 267) พบว่าข้อมูลการถอดบทเรียนคุณลักษณะทางเจตคติของ node งานเด็กและเยาวชนมีความสอดคล้องในส่วนคุณสมบัติด้านหลักคิดการทำงาน การยืนหยัดเพื่ออุทิศตัวให้เป็นประโยชน์ทางสิทธิมนุษยชนและสิทธิพลเมืองของผู้อื่น อาทิ สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง สิทธิในการได้รับการพัฒนา สิทธิในการอยู่ร่วมในสังคมอย่างภาคภูมิ รวมทั้งตระหนักถึงความแตกต่างของสถานะซึ่งส่งผลต่ออำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสที่เท่าเทียมกับคนทั่วไป ในการปฏิบัติงานพัฒนาสังคมอาจมีความจำเป็นต้องสร้างพันธะสัญญาที่เป็นการวางข้อตกลงในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการย้ำเตือนบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์ของนักพัฒนาสังคมและผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งลดความสับสนระหว่างการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคุณลักษณะด้านความมุ่งมั่นตั้งใจ ความเอาใจใส่และจริงจัง เปิดเผยกับงานที่ทำ และอาจรวมถึงคุณลักษณะด้านความกล้าหาญ กล้าพูดเพื่อแสดงความคิด ความรู้สึก และความต้องการอย่างตรงไปตรงมา กล้ายืนหยัดเพื่อปกป้องประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น รักความท้าทาย กล้าเผชิญหน้าอุปสรรค และมีความพยายามในการช่วยเหลือทำให้สถานการณ์ดีขึ้น ซึ่งความพยายามอย่างจริงจังย่อมต้องเกิดจากการรับรู้และเข้าอกเข้าใจความรู้สึกของผู้รับการพัฒนาอย่างถ่องแท้เสียก่อน

อย่างไรก็ตามนอกจากศึกษาเปรียบเทียบหลักเกณฑ์คุณลักษณะของผู้ทำงานด้านพัฒนาสังคมแล้ว ผู้เขียนขอเปรียบเทียบชุดเจตคติผู้ปฏิบัติงานพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนกับแนวคิดจิตวิทยาเชิงบวก (positive psychology) ที่ใช้วิเคราะห์ความแข็งแกร่งด้านคุณธรรมและลักษณะนิสัยของ Peterson and Seligman (2004, 36-40) ซึ่งนำเสนอคุณลักษณะทางเจตคติที่มนุษย์พึงมีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต โดยวิเคราะห์คุณลักษณะข้ามวัฒนธรรมตามแนวคิดปรัชญาสำคัญ ๆ ทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก เช่น ปรัชญาเพลโต ลัทธิขงจื๊อ ลัทธิเต๋า พุทธศาสนา ศาสนาฮินดู อารยธรรมกรีกโบราณ ศาสนาคริสต์-ยูดาห์ และศาสนาอิสลาม และสรุปเป็นคุณลักษณะจำเป็น (core virtues) ได้ 6 ลักษณะ คือ 1. ความกล้าหาญ (courage) หมายถึงความสามารถในการเอาชนะความกลัวการเจ็บป่วยหรือตายเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น การยึดมั่นในความซื่อสัตย์

และความเป็นจริง และความสามารถในการยับยั้งชั่งใจต่อความคิดลบและความพยายาทำมาดร้าย 2. ความยุติธรรม (justice) หมายถึงความเป็นธรรมในการดำรงชีวิตได้อย่างมีเกียรติเท่าเทียมและเสมอภาคกับผู้อื่น ไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับการเมือง อธิปไตย ความเป็นพลเมือง ความเป็นผู้นำ และการทำงานเป็นทีม 3. ความมีมนุษยธรรม (humanity) เป็นคุณธรรมหยิ่งรากลึกอยู่ภายในบุคคล รู้สึกและมีพฤติกรรมเห็นอกเห็นใจผู้อื่น อุดมคติประโยชน์เพื่อผู้อื่น มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง 4. ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ (temperance) เป็นคุณลักษณะในการยับยั้งชั่งใจ อุดมคติอดกลั้น ช่มใจต่อสิ่งเร้า หรือในทางจิตวิทยา คือความสามารถในการรับรู้ศักยภาพและกำกับตนเองได้โดยปราศจากความช่วยเหลือของผู้อื่น 5. ความเข้าใจโลกและเข้าใจชีวิต (transcendence) เป็นคุณลักษณะที่สะท้อนความคิดความเชื่อภายในที่มีต่อเป้าหมายในการใช้ชีวิตที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวตนของตนเอง กล่าวคือมีความศรัทธาต่อการใช้ชีวิตเพื่อเติมเต็มความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น เชื่อเรื่องการสร้างแรงบันดาลใจ มีความหวังและความการุณยนิยมดีต่อชีวิตที่มีความหมาย และ 6. ความมีสติปัญญา (wisdom) หมายถึงความสามารถในการคิดไตร่ตรอง เรียนรู้จากชีวิต และถ่ายทอดบทเรียนให้แก่ผู้อื่นได้ ความใฝ่เรียนรู้ การปรับใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการใช้ชีวิต เช่น การรู้จักคิดสร้างสรรค์ รู้จักตั้งข้อสังเกต มีความสงสัย รู้จักการคิดแบบประเมินและตัดสินใจ และมีวิสัยทัศน์ในการมองความเป็นไปของมนุษย์

หากใช้คุณลักษณะจำเป็น 6 ลักษณะตามกรอบความแข็งแกร่งด้านคุณธรรมและลักษณะนิสัย (Peterson and Seligman 2004, 36-40) ในการวิเคราะห์ต้นทุนทางคุณลักษณะทางเจตคติของผู้ปฏิบัติงานด้านพัฒนาสังคมจะทำให้เห็นว่าคุณลักษณะด้านความยุติธรรม ความมีมนุษยธรรม และความเข้าใจโลก เข้าใจชีวิตเป็นฐานคิดเบื้องลึกเบื้องหลังการทำงานเพื่อพัฒนาสังคม ซึ่งกล่าวถึงอุดมการณ์ที่หล่อเลี้ยงจุดยืนในสังคมของนักพัฒนา ในขณะที่คุณลักษณะด้านความมีสติปัญญา ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ และความกล้าหาญเป็นคุณลักษณะตั้งต้นของการเปลี่ยนความคิด ความเชื่อสู่การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ดังนั้นการสรุปคุณลักษณะทางเจตคติด้วย 6 คุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ สามารถอธิบายขยายภาพของต้นทุนเจตคติของนักพัฒนาสังคมได้อย่างสมบูรณ์

กล่าวโดยสรุปคุณลักษณะของ node มีองค์ประกอบด้านคุณลักษณะทางเจตคติหรือมีใจเป็นแก่นตามด้วยองค์ประกอบด้านองค์ความรู้และด้านทักษะ ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 หลอมรวมอยู่ในตัวคนทำงานพัฒนาสังคมอย่างแนบเนียนและไม่สามารถแยกออกจากกันได้ คุณลักษณะทุกด้านล้วนเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการทำงานเพื่อพัฒนาคน กลุ่มคนหรือชุมชน และสังคม อย่างไรก็ตามคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นอาจไม่สามารถรวมอยู่อย่างสมบูรณ์แบบในบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ การทำงานพัฒนาสังคมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำงานลักษณะเชื่อมประสาน ฟังพาอาศัยความเชี่ยวชาญข้ามศาสตร์หรือสหวิทยาการ ซึ่ง node ในฐานะนักพัฒนาสังคมที่คาดหวังการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ต้องเรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นหรือองค์กรอื่น ต้องสื่อสาร สร้างโอกาส สานสัมพันธ์ ถักทอโครงข่ายคนทำงานพัฒนาสังคม เพื่อให้ได้เครือข่ายองค์กรทางสังคมที่มีเป้าหมายสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน อันจะมีคุณลักษณะของเครือข่าย

คนทำงานพัฒนาสังคมที่แข็งแกร่งและครอบคลุมครบทุกองค์ประกอบดังที่กล่าวไว้ทั้งหมดข้างต้น อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะที่พึงมีในการทำงานพัฒนาสังคมนี้ เป็นมุมมองวิชาการของผู้เขียนซึ่งเสนอให้เห็นว่าองค์ประกอบของ node หน่วยที่ทำงานเพื่อสังคมควรมีลักษณะอย่างไร โดยมุ่งที่บริบทการทำงานของหน่วยงานที่พัฒนากลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็ก เยาวชน และชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก องค์ประกอบซึ่งเป็นคุณลักษณะที่พึงมีในกลุ่มคนทำงานเพื่อพัฒนาสังคมในบริบทอื่น ๆ จึงอาจมีความหลากหลายและแตกต่างไปจากที่กล่าวไว้ข้างต้นได้

ตอนที่ 3 ความสัมพันธ์ของ Node กับงานด้านการพัฒนาสังคมตามแนวคิดทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ

จากสาระสำคัญข้างต้นทำให้ผู้อ่านได้รู้ความเป็นมาของ node อันเกิดจากการสถาปนา ก่อตั้ง รวมถึงระบุบทบาทหน้าที่ขององค์กรทางสังคมที่มีอำนาจในการสั่งการหรือแหล่งทุนสนับสนุน การดำเนินงาน และมีเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคม ปรากฏการณ์ในการก่อร่าง สร้างสรรค์กลุ่มคนทำงานเพื่อสังคมผ่านระบบสนับสนุนกลไกภาครัฐ องค์กรทางสังคมอื่น ๆ และองค์กร ภาคประชาสังคมที่ไม่หวังผลกำไร ทำให้เกิดเครือข่ายคนทำงานเพื่อพัฒนาสังคมนอกระบบการสังคม สงเคราะห์ ทั้งนี้ผู้เขียนจึงขอเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของการทำงานของ node กับงานพัฒนาสังคม (social work) และการขับเคลื่อนงานในฐานะผู้สานเครือข่ายองค์กรทางสังคมผ่านมุมมองทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ (actor-network theory) ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในบทวิเคราะห์ต่อไป

การทำงานของ node กับงานพัฒนาสังคม จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้นทำให้ผู้อ่านพอเห็นภาพ และมีความเข้าใจว่า node คืออะไรและเป็นใครในสังคม รวมถึงบทบาทหน้าที่และคุณลักษณะของ node ในฐานะนักพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนซึ่งสามารถสรุปได้จากการวิเคราะห์ร่วมกับนิยามเป้าหมายวิชาชีพและการ ทำงานพัฒนาสังคมตามการตกลงระหว่างสมาคมนานาชาติแห่งคณะการพัฒนาสังคม (International Association of Schools of Social Work: IASSW) และสมาพันธ์นานาชาติแห่งนักพัฒนาสังคม (International Federation of Social Workers: IFSW) ซึ่งได้ข้อสรุปนิยามของงานพัฒนาสังคม (social work) ว่าเป็น

“วิชาชีพการพัฒนาสังคมมุ่งเปลี่ยนแปลงสังคม แก้ไขปัญหาด้านความสัมพันธ์ของมนุษย์ และเสริม ศักยภาพรวมถึงปลดปล่อยพันธนาการที่บีบรัดให้ประชาชนได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ใช้ความรู้ทางทฤษฎีด้าน พฤติกรรมมนุษย์และระบบทางสังคมในการสร้างนวัตกรรมที่ตอบโจทย์กับปัญหาอันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอันเป็นบริบทในการดำเนินชีวิต ยึดมั่นหลักการด้านสิทธิมนุษยชนและความ ยุติธรรมทางสังคมเป็นหลักการพื้นฐานในการทำงานพัฒนาสังคม” (IFSW/IASSW 2000 cited in Trevithick 2012, 3)

เมื่อพิจารณาจากนิยามวิชาชีพนักพัฒนาสังคมและการทำงานของ node ที่ก่อตัวขึ้นตามธรรมชาติ ในงานพัฒนาสังคมในบริบทสังคมไทยทำให้เห็นว่าเป้าหมายของวิชาชีพนักพัฒนาสังคมและ node สอดคล้องเป็นเป้าหมายเดียวกัน คือการเปลี่ยนแปลงสังคมให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ node เป็นคนหรือกลุ่มคนที่มุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในทุกระดับโครงสร้างทางสังคมตั้งแต่ระดับปัจเจกชน ชุมชน และสังคม เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ยุติธรรมโดยสร้างโอกาสในการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระนาบใหม่จากบนลงล่างเป็นการสร้างพลังของชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น หรือกลุ่มผู้ถูกรับรองจากระบบให้มีพื้นที่แสดงออกทางความคิดและใช้สิทธิพลเมืองส่งเสียง สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยตัวเอง จึงสามารถสรุปกรอบสมรรถนะที่ node มี สอดคล้องกับนักพัฒนาสังคมตามที่ Barry Cournoyer (2016, 18) ได้ระบุไว้ 10 สมรรถนะ คือ 1. ความสามารถในการเข้าใจและควบคุมตนเอง 2. ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และการรับรู้ศักยภาพตนเอง 3. การสนับสนุนทางสังคมและความเป็นอยู่ที่ดี 4. การคิดเชิงวิพากษ์และการสืบเสาะเชิงวิชาการ 5. การเรียนรู้ตลอดชีวิต 6. การรับรู้ความแตกต่างหลากหลาย 7. การรู้หลักสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม 8. การรู้วิถีปฏิบัติและเชื่อมโยงเชิงนโยบาย 9. การรู้ค่านิยมของงานพัฒนาสังคมและการตัดสินใจบนฐานจรรยาบรรณ และ 10. ความซื่อสัตย์ต่อตนเองและวิชาชีพ

อย่างไรก็ตามสมรรถนะด้านการรู้แนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายเป็นสมรรถนะเฉพาะของนักพัฒนาสังคมด้านการเมือง ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของงานพัฒนาสังคมที่เน้นกรอบการดำเนินงานที่สร้างผลกระทบด้านนโยบาย กล่าวคือการสร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบและกำหนดนโยบายจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นพัฒนา นักพัฒนาสังคมด้านการเมืองต้องเข้าใจกลยุทธ์เชิงนโยบายและมีทักษะในการปรับใช้กลยุทธ์เชิงนโยบายกับทุกระดับในโครงสร้างทางสังคม โดยสามารถอธิบายและสื่อสารแนวคิดหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านอำนาจและการเมืองให้แก่ผู้รับบริการหรือองค์กรเครือข่ายเพื่อสร้างโอกาสในการเสริมพลังและจัดระเบียบโครงสร้างอำนาจใหม่ที่ให้พื้นที่สำหรับภาวะผู้นำและความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมของคนรากหญ้าที่ส่งเสียงเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยตัวเอง (Lane and Pritzker 2017, 4-8, 24-25) ฉะนั้นงานพัฒนาสังคมด้านการเมือง (political social work) จึงเป็นแขนงงานสำคัญสำหรับการทำงานกับประชากรกลุ่มเปราะบางและกลุ่มด้อยโอกาสไร้อำนาจ โดยเฉพาะประชากรที่ด้อยโอกาสซ้ำซ้อนด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และอยู่ในกลุ่มอัตลักษณ์รองทางวัฒนธรรม การทำงานพัฒนาสังคมด้านการเมืองมีพื้นที่การดำเนินงานไม่ต่างจากงานพัฒนาสังคมทั่วไป นักพัฒนาสังคมด้านการเมืองมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ ส่งต่อข้อเสนอเชิงนโยบาย สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบแนวทางปฏิบัติ และสนับสนุนให้มีการกำหนดเป็นบทบัญญัติ ข้อปฏิบัติ ระเบียบข้อบังคับที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบโครงสร้างได้

กระบวนการทำงานเพื่อผลักดันเชิงนโยบายเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานของศูนย์วิจัยและพัฒนา ด้านเด็กและเยาวชน ซึ่งเมื่อพิจารณารูปแบบการทำงานแล้ว ก็เป็นอีกหน่วยประสานงานที่ประสาน

เครือข่ายวิชาการและคนทำงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนด้วยอีกหน่วยหนึ่ง ภายใต้การดำเนินโครงการพัฒนาศูนย์วิชาการและเครือข่ายวิชาการด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัว ศูนย์วิจัยฯ ได้ทำหน้าที่เชื่อมประสาน node ที่เป็นหน่วยประสานงานเครือข่ายระดับภูมิภาคเข้ากับองค์การวิชาการและองค์การภาครัฐส่วนกลางและจากระดับพื้นที่ อาทิ มูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทย กลุ่มรักษ์เขาชะเมา สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างยั่งยืน (SILC) จังหวัดอุบลราชธานี สมาคมเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย ศูนย์ประสานสิทธิการศึกษาบ้านเรียนและศูนย์การเรียนรู้ไทย สมาคมสภาการศึกษาทางเลือกไทย สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่น ราชนครินทร์ สำนักวิชาการสุขภาพจิต สถาบันสังคมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักวิชาการ กรมสุขภาพจิต เป็นต้น โดยร่วมแลกเปลี่ยนผ่านเวทีเสวนาทางวิชาการและเวทีเสวนาด้านนโยบายการพัฒนาเด็กและเยาวชน (Somphong Chitradub et al. 2020, 132) อีกทั้งใช้การสื่อสารสาธารณะเพื่อกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงทางความคิด สร้างการมีส่วนร่วมในการแสดงออกผ่านการสนับสนุนพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงออกและสร้างพื้นที่กลางหรือพื้นที่ที่สาม³ (third space) สำหรับการปะทะสังสรรค์ทางความคิดระหว่างเด็กและเยาวชนกับผู้ใหญ่ ตลอดจนการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งด้านการศึกษาและการสร้างโอกาสการเรียนรู้จากกิจกรรมสร้างสรรค์ ผลการดำเนินงานของศูนย์ฯ นำไปสู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบายร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การผลักดันวาระการพัฒนาเด็กและเยาวชนผ่านการจัดตั้งโครงสร้างสภาเด็กและเยาวชนในระดับตำบลตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 การผลักดันวาระปฏิรูปการศึกษาในระดับพื้นที่ ผ่านพระราชบัญญัติพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พ.ศ. 2562 ซึ่งกฎหมายเหล่านี้มุ่งเน้นสร้างการเปลี่ยนแปลงและการมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลถึงระดับสังคม รวมทั้งสร้างวัฒนธรรมสานสัมพันธ์เชิงอำนาจของพลเมืองแบบใหม่ขึ้น ให้มีโอกาสร่วมคิดร่วมรับผิดชอบและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จึงนับได้ว่าศูนย์ฯ ได้ทำหน้าที่และแสดงบทบาทของ node ในภาคกลางร่วมกับ node อื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

การขับเคลื่อนงานในฐานะหน่วยประสานเครือข่ายขององค์กรทางสังคมผ่านมุมมองทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ การของ node จำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำ (actor-network theory: ANT) พอสังเขป เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดและคำสำคัญที่จะใช้อธิบายภาพความสัมพันธ์ของ node กับงานพัฒนาสังคม ในที่นี้ผู้เขียนได้รวบรวมคำอธิบายแนวคิด ANT ของนักสังคมวิทยาที่ใช้แนวคิดดังกล่าวอธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ทางสังคม โดย John Law (1992, 380) นักสังคมวิทยาได้อธิบายแนวคิด ANT ว่าเป็นศาสตร์สังคมวิทยาเชิงสัมพันธ์และกระบวนการที่สังเกตว่า

³ พื้นที่ที่สาม (third space) พื้นที่กลางที่ให้อิสระในการถกเถียงระหว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรม กล่าวคือผู้มีอำนาจกับผู้ไร้อำนาจ หรือกลุ่มวัฒนธรรมหลักกับกลุ่มวัฒนธรรมรอง เพื่อเป็นพื้นที่สร้างเงื่อนไข ต่อรอง ถกเถียง ปรับเปลี่ยน และสร้างความหมายใหม่ทางภาษา คำ ถ้อยแถลง การกระทำและวิถีปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับร่วมกันทั้งสองฝ่าย (Bhabha 2004, 54-56)

ผู้กระทำ องค์กร และเครื่องมือต่าง ๆ นั้นมีปฏิสัมพันธ์และสร้างผลกระทบระหว่างกัน ต่อมาได้เสริมว่า ANT มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ของการสานสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างผู้กระทำ (actor) ที่มีความแตกต่างหลากหลายกัน (heterogeneous) ได้แก่ วัตถุ คน เครื่องจักร สัตว์ ธรรมชาติ ความคิด องค์กร ความเหลื่อมล้ำ มาตราวัด การจัดวางทางภูมิศาสตร์ และอื่น ๆ (Law 2009, 141) ในขณะที่นักปรัชญาด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสอย่าง Bruno Latour (2005, 25) ใช้ ANT อธิบายการรับรู้ความสัมพันธ์ทางสังคมโดยตระหนักถึงสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ (uncertainty) ซึ่งอาจพบจาก 5 แหล่งสำคัญ คือ 1. สถานะของกลุ่มความสัมพันธ์ 2. ต้นตอแท้จริงของการกระทำ 3. สรรพสิ่งมีอำนาจแฝง 4. ความสำคัญของข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น และ 5. รูปธรรมอำนาจด้วยการจารึก ประเด็นถกเถียงของ Latour ได้สร้างศัพท์สำคัญในการปรับใช้แนวคิด ANT อีกมาก ได้แก่ ผู้กระทำ (actor) สิ่งเฝ้าการกระทำ (actant) การกระทำ (action) และเครือข่าย (network) อันเป็นต้นธารของการอธิบายโครงข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่อย่างสังคมในบริบทที่เล็กลงอย่างระดับพื้นที่ (locality) ได้

เนื่องจากแนวคิด ANT มีความซับซ้อน ผู้เขียนจึงเลือกคำอธิบายองค์ประกอบของแนวคิดโดย John Law ซึ่งสรุปการอธิบายความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายสังคมไว้ 5 องค์ประกอบ คือ 1. ความสัมพันธ์สัมพันธ์ (semiotic relationality) หมายถึงเครือข่ายอันประกอบด้วยหน่วยที่สร้างความหมายและก่อรูปความสัมพันธ์ระหว่างกัน 2. ความแตกต่างหลากหลาย (heterogeneity) หมายถึงเครือข่ายสัมพันธ์ซึ่งประกอบด้วยผู้กระทำที่เป็นมนุษย์และตัวกระทำที่ไม่ใช่มนุษย์ 3. สสารมีรูปธรรม (materiality) หมายถึงสิ่งต่าง ๆ มากมายที่มีอยู่อย่างมีความหมายในสังคม 4. กระบวนการส่งผ่านและแปรผันของผู้/ตัวกระทำ (translation) 5. การส่งผ่านอำนาจแทน (immutable mobile) หมายถึงการสร้างร่องรอยอำนาจให้แก่ตัวกระทำที่ไม่ใช่มนุษย์และมีผลต่อปฏิสัมพันธ์กับเครือข่าย (Law 2009, 146) ผู้เขียนยกตัวอย่างประกอบดังสถานการณ์นี้ นักคิดเชื่อมโยงความรู้จากการอ่านหนังสือเล่มหนึ่งกับประสบการณ์และถ่ายทอดโดยการเขียนลงหนังสืออีกเล่ม สถานการณ์นี้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ คน และสิ่งของโดยเริ่มจากการเกิดความสัมพันธ์สัมพันธ์ (semiotic relationality) จากการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของหลากหลายหน่วยความรู้ทั้งจากหนังสือและประสบการณ์ (heterogeneity) และทำให้ความรู้เป็นสสารมีรูปธรรมผ่านการเขียนบันทึก (materiality) ซึ่งเป็นการถ่ายพลังส่งต่ออำนาจการรับรู้จากคนไปสู่หนังสือ (translation) ทำให้หนังสือมีอำนาจในการถ่ายทอดความรู้ต่อ (immutable mobile) ไปยังบุคคลอื่น ๆ

เมื่อ ANT ไม่เชื่อว่าโลกความเป็นจริงมีรากฐานตายตัวหรือมีต้นเหตุแห่งผล แต่เกิดจากปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์สัมพันธ์ของสรรพสิ่งต่าง ๆ ผ่าน 3 กลวิธี ดังนี้ 1. การสร้างความคงทนเชิงวัตถุ (material durability) โดยเชื่อว่าระบบความสัมพันธ์ทางสังคมได้สร้างตัวแทนอำนาจผ่านวัตถุ ประจักษ์หลักฐาน หรือสิ่งที่ไม่มียุขยัย เพื่อส่งผ่านอำนาจแทนเชื่อมโยงถักทอเส้นอำนาจและฝากฝังไว้ในวัตถุ 2. การสร้างความคงทนเชิงกลยุทธ์ (strategic durability) ความสัมพันธ์ของเครือข่ายสังคมจะยั่งยืนได้ขึ้นอยู่กับความคงทนของกลยุทธ์ที่รอบคอบ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการถ่ายโอนและการแปรผันกลยุทธ์ตามบริบทของเครือข่ายสังคมอื่น

หรือตระหนักถึงสถานะของกลุ่มความสัมพันธ์ และ 3. การสร้างความคงทนเชิงอ้อมหรือความคงทนทางวาทกรรม (discursive stability) เป็นวิธีรักษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายที่รวมเป็นองค์กรผ่านการสร้างเงื่อนไขหรือมาตรฐานในการปฏิบัติต่อกัน นอกจากการเคารพกติกาเพื่อรักษาความสัมพันธ์แล้ว เครือข่ายยังควรเสริมบทบาทหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เนื่องจากแต่ละเครือข่ายย่อมมีความรู้ความสามารถเป็นขอบเขตอำนาจที่จำกัด การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจึงเป็นกลวิธีในการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายจนเป็นองค์กรทางสังคมที่เหนียวแน่นได้ (Latour 2005, 69, 74, 99, 106, 132; Law 2009, 148-149)

จากบทเรียนการทำงานของศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนร่วมกับ node หน่วยประสานงานเครือข่ายต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่พัฒนาสังคมทั้งกับกลุ่มเป้าหมายเด็กและเยาวชนและกลุ่มชาวบ้านในชุมชน ทำให้ผู้เขียนมองเห็นความสัมพันธ์ที่ก่อตัวขึ้นโดยธรรมชาติระหว่าง node ต่าง ๆ ในฐานะหน่วยประสานเครือข่ายองค์กรทางสังคม ซึ่งแต่ละ node ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำการ (actor) ในกระบวนการสร้างความหมายของกลุ่มตนเอง โดยเริ่มจากการเป็นหน่วยองค์กรทางสังคมแบบปัจเจกและพัฒนาความสัมพันธ์กับหน่วยอื่น ๆ ที่มีความแตกต่าง (heterogeneity) ได้สถาปนาความสัมพันธ์สัมพันธ์ (semiotic relationality) เพื่อสร้างโอกาสในการเผยแพร่ความหมายของกลุ่มหรือต่อรองกับหน่วยอื่น ๆ เพื่อสร้างความหมายของกลุ่มขึ้นใหม่ (translation) ซึ่งเมื่อผู้อ่านย้อนทวนการทำงานเชิงบูรณาการของ node จะพบว่าในกระบวนการทำงานเชิงบูรณาการนั้นจะมีการแลกเปลี่ยนต้นทุน ต่อรอง ถกเถียง ออกแบบปฏิบัติการ (action) ที่เป็นรูปธรรมของการมีส่วนร่วมของกลุ่มหน่วยประสานในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง (materiality) ซึ่งอาจเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โครงการสร้างนวัตกรรมทางสังคมแก้ไขปัญหามิติรายได้ครัวเรือนและอื่น ๆ

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อขยายรูปแบบการทำงานเชิงบูรณาการของ node หน่วยประสานเครือข่าย จะพบความหมายตรงตามชื่อเรียกที่สอดคล้องกับแนวคิดปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์สัมพันธ์ในทฤษฎี ANT คือการเชื่อมประสานลักษณะเป็นเครือข่าย โดยเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์จาก node หนึ่ง ไปยังอีก node หนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่าง และความแตกต่างในที่นี้ หมายถึงความแตกต่างทางสถานภาพเชิงระบบ กล่าวคือเป็น node ที่หน่วยประสานขององค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรภาคประชาสังคม หรือองค์กรภาคประชาชน ซึ่งนำไปสู่ความแตกต่างทางคุณลักษณะ กล่าวคือมีเป้าหมายหลักในการทำงานของหน่วยงาน ทรัพยากร องค์ความรู้ และทักษะวิธีการที่แตกต่างกันออกไป แต่กลับมีจุดร่วมบางอย่างเกิดขึ้นเมื่อเกิดการรวมกลุ่มกันใหม่เพื่อสร้างความหมายในการทำงานร่วมกันใหม่ ซึ่งอาจมีลักษณะการรวมตัวที่เป็นหน่วยองค์กรทางสังคมเป็นทางการ มีการรักษาความสัมพันธ์ผ่านการสร้างความคงทนเชิงวัตถุ (material durability) และการสร้างความคงทนเชิงกลยุทธ์ (strategic durability) เช่นเดียวกันกับการทำงานของหน่วยประสานเครือข่ายสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้อย่างยั่งยืน (SILC) จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นหน่วยประสานงานองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ภายในจังหวัด เพื่อเป้าหมายการก่อรูปหน่วยทางสังคมใหม่ในลักษณะ

คณะกรรมการขับเคลื่อนวาระจังหวัดนำอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งต้องร่วมกัน ร่างนโยบายการขับเคลื่อนของจังหวัด โดยการกำหนดเป้าหมายการขับเคลื่อนและวางแผนปฏิบัติการในการขับเคลื่อนวาระจังหวัดจากหน่วยงานกว่า 40 หน่วย (Somphong Chitradub and Navaporn Sunanlikanon 2019b) รวมถึงตัวอย่างหน่วยประสานเครือข่ายมูลนิธิภูมิพลังชุมชนไทยที่สร้างพื้นที่ แลกเปลี่ยนให้กับกลุ่มแกนนำเยาวชนนักศึกษาจาก 4 มหาวิทยาลัยภาคเหนือตอนบนให้เกิดความคงทน ของความสัมพันธ์สัมพันธ์เชิงอ้อมหรือความคงทนทางวาทกรรม (discursive stability) โดยการจัดกิจกรรม ประชุมแบบไม่เป็นทางการให้เกิดการพบปะพูดคุย ถอดบทเรียนการทำงาน สอบถามความมุ่งหมายในการ ขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมบนฐานชมรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง และมีการวางแผนจัดงานนิทรรศการและเวที การแสดงหนังสือ อันนับได้ว่าเป็นการสร้างความคงทนของปฏิสัมพันธ์เชิงกลยุทธ์ (strategic durability) ผ่าน การสร้างผลงานสร้างสรรค์ในรูปแบบภาพยนตร์สั้น และนิทรรศการ “เรื่องเล่าหลังเลิกเรียน” ที่สะท้อนคิด มุมมองต่อประเด็นสังคมของเด็กและเยาวชนผ่านการถ่ายทอดเป็นภาพยนตร์ รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้กำกับ รุ่นเยาว์ นักวิชาการ นักวิจารณ์ภาพยนตร์ และ NGO ด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนได้ร่วมแลกเปลี่ยน ถกเถียง และวิพากษ์สังคม โดยมีภาพยนตร์ของนักศึกษาเป็นต้นเรื่องสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจสังคมที่มี บริบทเหลื่อมล้ำซับซ้อน เช่น บริบทการศึกษาของผู้ไร้สัญชาติ การผลิตสุราท้องถิ่น ความเปราะบางจาก เศรษฐฐานะ เป็นต้น (Somphong Chitradub and Chutima Chumpong 2020)

อย่างไรก็ดี ศูนย์วิจัยและพัฒนาด้านเด็กและเยาวชนได้เชื่อมการทำงานพัฒนาสังคมผ่านงานวิจัย เป็นหลัก ด้วยอัตลักษณ์การเป็นองค์กรทางการศึกษา อย่างไรก็ดี ศูนย์วิจัยฯ ได้ส่งสมประสงค์การทำงานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมในกลุ่มเป้าหมายเด็กและเยาวชน ทำให้เป็นผู้กระทำการ (actor) ส่งต่อ เชื่อมร้อย สถานเครือข่ายคนทำงานพัฒนาสังคมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม จนเกิดการ สร้างอัตลักษณ์ใหม่ กล่าวคือเป็น node ของเครือข่ายวิชาการและเครือข่ายวิชาการในเวลาเดียวกัน เมื่อพิจารณา ตามแนวคิดอัตลักษณ์องค์กร (organizational identity) ของ Majken Schultz (2016, 93-105) จึงพบว่า ศูนย์วิจัยฯ มีอัตลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจากการทำงานที่มีพลวัตเชิงกระบวนการค้นหาตัวตน วาง กรอบแนวคิดการทำงานใหม่ ประสานความร่วมมือกับองค์กรเครือข่ายที่หลากหลายใหม่ ๆ อยู่เสมอ และ ปรับเปลี่ยนบทบาทในการทำงานทั้งในฐานะคณะวิจัย ภาคีคนทำงานพัฒนา นักวิชาการ นักประชาสัมพันธ์ ตลอดจนเป็นผู้สื่อสารส่งต่อเชิงนโยบาย อีกทั้งยังสร้างวงจรความสัมพันธ์สัมพันธ์ (semiotic relationality) และส่งต่ออำนาจภายในองค์กรและระหว่างภาคี (immutable mobile) กล่าวคือนักวิจัยและนักวิชาการแต่ ละคนเป็นผู้กระทำการที่มีสิ่งไรต์ต่อการทำงานแตกต่างหลากหลาย ถูกหล่อหลอมด้วยวิสัยทัศน์และพันธกิจ รวมทั้งเป้าหมายในการทำงานที่วางไว้ร่วมกับภาคีเครือข่ายที่มีบริบทพื้นที่ และองค์ประกอบโครงข่าย ความสัมพันธ์ที่ต่างกันไป (heterogeneity) จะเห็นได้ว่าการทำงานร่วมกันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ หลากหลายรูปแบบ ซึ่งนำมาสู่การถ่ายโอนอำนาจเชิงความรู้ ความสามารถ การต่อรอง การวางแผนเป้าหมายที่ ชัดเจนร่วมกัน (materiality) ผ่านกลวิธีรักษาความสัมพันธ์แบบประจักษ์หลักฐาน (material durability)

เช่น การลงนามพันธะสัญญา โครงการวิจัย/กิจกรรม บันทึกความเข้าใจ (MOU) เป็นต้น แนวคิด ANT ช่วยอธิบายลักษณะการทำงานพัฒนาสังคม การเชื่อมความสัมพันธ์ การสานเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนนโยบาย ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์คงทนเชิงอ้อม (discursive stability) ผ่านการพัฒนาศักยภาพปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม ซึ่งไม่อาจเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างแบบสั่งการบนลงล่าง แต่เกิดขึ้นบนความสัมพันธ์แนวระนาบที่อาศัยกระบวนการปะทะสังสรรค์ของผู้/ตัวกระทำ การแลกเปลี่ยนเพื่อทบทวนและสร้างสรรค์วิธีการทำงานพัฒนาใหม่ ๆ แฉขยายขอบเขตการพัฒนาผ่านการบันทึกหรือทำให้เป็นประจักษ์หลักฐานและส่งต่อไปยังหน่วยต่าง ๆ ทางสังคมในวงกว้างต่อไป

บทสรุป

บทความวิชาการนี้ได้บรรยายความเป็นมาของ node และตำแหน่งแห่งที่ในงานพัฒนาสังคม โดยเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีหลากหลายด้าน ทั้งจิตวิทยา ปรัชญา สังคมวิทยา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์เข้ากับปรากฏการณ์การก่อตัวของ node และเครือข่ายคนทำงานพัฒนาสังคม บทความนี้สะท้อนให้เห็นว่า node เป็นผู้เชื่อมนวัตกรรมทางสังคมอย่างงานวิจัยไม่ให้เกิดถูกผูกมัดไว้กับกลุ่มคนวิชาการเพียงเท่านั้น แต่เป็นผู้ให้โอกาส เชื่อมประสานหน่วยทางสังคมอื่น ๆ เพื่อขยับหรือกระตุ้นสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคมและสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยผ่านการทำงานร่วมกับองค์กรของภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาสังคม เป็นผู้สร้างจุดคนนัดเพื่อสร้างความสมดุลเชิงอำนาจภายในโครงสร้างสังคม ฉะนั้น node จึงจำเป็นต้องมีหัวใจที่หนักแน่นมุ่งสร้างความเป็นธรรมและความเท่าเทียมให้กับทุกหน่วยในสังคม จำเป็นต้องเลือกประยุกต์ใช้ความรู้ที่มี ประสานการทำงานเพื่อเชื่อมความรู้ข้ามสาขาวิชา สื่อสารเพื่อสร้างสันติธรรมในสังคม ตลอดจนเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนพัฒนาอัตลักษณ์ด้วยการมีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจผ่านกระบวนการวิจัย การทำโครงการหรือกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ การร่วมมือปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันของภาคีเครือข่าย และการสร้างพลวัตการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในและภายนอกองค์กรให้กับปัจเจกบุคคล หน่วยและองค์กรทางสังคมที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ นอกจากบทบาทหน้าที่และองค์ประกอบของ node ที่กล่าวไปแล้วนั้น ความสัมพันธ์ของ node ต่อสังคมในฐานะหน่วยกระตุ้นการพัฒนานอกระบบยังช่วยสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ที่หนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยน ต่อรอง ถ่ายโอนอำนาจความรู้ อุดมการณ์ ความสามารถ สมรรถนะสำคัญ และปฏิรูปองค์กรเครือข่ายเพื่อเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น จนเกิดเป็นการถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์ตามแนวคิดเครือข่าย-ผู้กระทำเป็นวงจรรายไปยังหน่วยต่าง ๆ ทางสังคม ผลิตรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ที่เสมอภาคเท่าเทียมยิ่งขึ้น พร้อมทั้งปลดปล่อยอำนาจของผู้ถูกปกครอง ถูกครอบงำและถูกกดทับด้วยอัตลักษณ์ร่องทางสังคมให้สามารถพัฒนาศักยภาพตนเอง รวมถึงชุมชนและสังคมแวดล้อม สู่การค้นหาคำหมายใหม่ในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทยได้อย่างภาคภูมิใจ และมีความหวังในการสร้างสรรค์สังคมสันติเสมอภาคในวงกว้างต่อไป อย่างไรก็ตามผู้เขียนไม่มีเจตนาในการเขียนเพื่อสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจเรื่องบทบาทหน้าที่ของ node กับการพัฒนาสังคมแบบ

ตายตัว หากแต่มุ่งใจให้เกิดข้อถกเถียงใหม่ด้านงานพัฒนาสังคมผ่านมุมมองทางวิชาการ และชี้ชวนให้เห็นแง่มุมหนึ่งของนักพัฒนาสังคมมืออาชีพ แม้ไม่ได้ดำเนินเป็นวิชาชีพภายใต้สังกัดของรัฐด้านการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์โดยตรง แต่สามารถเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยสานความสัมพันธ์และสอดคล้องประสานการทำงานระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องได้แบบไม่ติดกรอบ มีอิสระเพียงพอในการสร้างสรรค์หรือเกื้อหนุนให้เกิดปฏิบัติการทางสังคม และดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ในวิชาชีพที่หลากหลายควบคู่กับงานพัฒนาสังคมไปได้อย่างสมดุล

References

- Bhabha, Homi K. 2004. *The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Chulalongkorn University. Faculty of Education. Research Center for Children and Youth Development. 2019. *Botsarup Kan Thot Botrian Phuprasanngan Khrueakhai Phumiphak (Node)*. [Summary of Knowledge Management from Network Coordinator (Node)]. Bangkok: The Research Center. (in Thai) (unpublished manuscript)
- Cournoyer, Barry. 2010. *The Social Work Skills Workbook*. 6th ed. Boston, MA: Cengage Learning.
- , 2016. *The Social Work Skills Workbook*. 8th ed. Boston, MA: Cengage Learning.
- Kotchakorn Chinawong. 2003. *Ngan Wichai Phuea Thongthin: Sue Khwammai Phan Than Khit Lae Prasopkan* [Community Research: Interpretation through Concepts and Experiences]. 2nd ed. Chiang Mai: Wanida Press. (in Thai)
- Lane, Shannon R., and Suzanne Pritzker. 2017. *Political Social Work: Using Power to Create Social Change*. New York: Springer.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Law, John. 2009. "Actor Network Theory and Material Semiotics." In *The New Blackwell Companion to Social Theory*, edited by Bryan S. Turner, 141-158. Oxford: Wiley-Blackwell.
- , 1992. "Notes on the Theory of the Actor-Network: Ordering, Strategy, and Heterogeneity." *Systems Practice* 5(4): 379-393.
- Peterson, Christopher, and Martin E. P. Seligman. 2004. *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Schultz, Majken. 2016. "Organizational Identity Change and Temporality." In *The Oxford Handbook of Organizational Identity*, edited by M. G. Pratt, M. Schultz, B. E. Ashforth, and D. Ravasi, 93-105. Oxford: Oxford University Press.
- Somphong Chitradub, and Chutima Chumpong. 2020. "Khun Tham Arai Lang Loek Rian." [What Do You Do after School?]. Accessed September 3, 2020. https://www.matichon.co.th/article/news_1913731. (in Thai)
- Somphong Chitradub, and Navaporn Sunanlikanon. 2019a. "NODE... Chang Chueam Nawattakam Thang Sangkhom." [Node...Social Innovation Coordinator]. Accessed March 25, 2020. https://www.matichon.co.th/article/news_1561612. (in Thai)

- , 2019b. "Ubonratchathani: Su Paomai Changwat Nayu Samrap Dek Lae Yaowachon."
[Ubonratchathani: Toward a Livable Province for Children and Youths]. Accessed August 25, 2020. https://www.matichon.co.th/columnists/news_1829512. (in Thai)
- Somphong Chitradub, Navaporn Sunanlikanon, Surasak Kao-jean, and Jiraporn Son-Oong. 2016. *Rai-ngan Chabap Sombun Khrongkan Kan Buranakan Phalang Dek Lae Yaowachon Kap Phalang Chumchon Thongthin Nai Kan Khapkhluen Yutthasat Dan Dek Lae Yaowachon*. [Final Research Report on Integration of Children and Youths in Local Community Power through the Operations of the Children and Youth Strategy]. Bangkok: Research Center for Children and Youth Development, Faculty of Education, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Somphong Chitradub, Navaporn Sunanlikanon, Phodjana Arpanurak, Chutima Chumpong, Ornsumon Santiwongsakul, Dana Mohamadraksapol, and Sarunpat Seawong. 2020. *San Node Sang Dek Soem Suk Phawa : Rai-ngan Chabap Sombun Khrongkan Kan Phatthana Sun Wichakan Lae Khruethai Wichakan Dan Dek Yaowachon Lae Khropkhrua*. [Networking NODE, Creating Youth Agents for Promoting Well-being: Research Report of Development Project of Academic Center and Academic Networks Working on Children, Youth and Families]. Bangkok: Research Center for Children and Youth Development, Faculty of Education, Chulalongkorn University. (in Thai)
- The Thailand Research Fund. 2004. *Kan Borihan Chatkan Ngan Wichai Phuea Thongthin*. [Management of Community-Oriented Research]. Bangkok: Thailand Research Fund. (in Thai)
- Trevithick, Pamela. 2012. *Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook*. 3rd ed. Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press.
- Vicharn Sai-Orn. 2016. *Big Data Nai Phak Rat: Academic Focus*. [Big Data in Government: Academic Focus]. Bangkok: Academic Department, The Secretariat of the House of Representatives. (in Thai)